

TUDÁS, MUNKA(HELY), VILÁGGAZDASÁGI ILLESZKEDÉS POLIKRÍZIS IDEJÉN – KOMMENTÁROK A 2010 UTÁNI MAGYARORSZÁGI KÜLÖN ÚTHOZ

BOD PÉTER ÁKOS

Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest

Beérkezett: 2025. augusztus 8., elfogadva: 2025. november 25.

A 2008-as nemzetközi pénzügyi válság nyomán megkérdőjeleződtek a korábbi domináns nézetek a piacgazdaság, a globális pénzügyi rendszer, a külkereskedelmi nyitottság ügyeiben. A fejlettség világban is előkerült az államilag támogatott újraparosítás gondolata. Különösen erőteljesen képviselte ezt a 2010-es politikai cezúra utáni magyar kormánypolitika – lényegében mindmáig. Az európai gazdaság idővel magára talált, a keleti peremtérségben 2019-ig különösen erős növekedést regisztráltak. Magyarország azonban az állam által indukált növekedés jegyeit mutatta, sokasodó állami intervencióval. 2020 után a dinamikusabb térségekhez képest látható lett a magyar versenyképesség lemaradása, a munkatermelékenység növekedési ütemének csökkenése. Humán tőkére viszonylag keveset, fizikai tőkeállományra annál többet költöttek az egymást követő Orbán-kormányok. Magyarország mindinkább elkülönült a térség modernizációs mintájától: extenzív jellegű növekedési pályára állt, több tőke és több munka egyidejű bevonásával. A 2020 utáni évek polikrízise a térséghez képest különösen visszavetette Magyarország fejlődését. Megerősödtek a közepes fejlettségi csapda karakterjegyei. Az áttekintett szakmai területek és a rájuk vonatkozó kormányzati intézkedések elemzéséből levonható, hogy az uniós tagsággal járó intézményi keret nem vetett gátat a 2010-től rezsimmé intézményesülő hatáskör-centralizáló, antimodernizációs társadalom- és gazdaságpolitikai irányzatnak. Ez a rezsím különösen válságévekben bizonyult alulteljesítőnek, 2022-től pedig recessziós-stagnáló állapotba került. Működési rendje egyre kevésbé kompatibilis az európai uniós keretekkel, különösen az új geopolitikai helyzetre adandó uniós válaszok értelmében.

Kulcsszavak: állami intervenció, erőltetett növekedés, humán tőke, munkatermelékenység

KNOWLEDGE, WORK(PLACE), INTEGRATION INTO GLOBAL ECONOMY DURING POLYCRISIS – COMMENTS ON HUNGARY’S PARTICULAR PATH SINCE 2010

In the wake of the international financial crisis of 2008, the previously dominant views on the market economy, global financial system, and trade openness were widely questioned. The idea of state-induced reindustrialization emerged also in the developed world. It has been practiced particularly strongly by the Hungarian government after the political caesura of 2010, essentially until today. The European economy recovered over time, particularly strong growth was recorded in the eastern peripheral region up until 2019. Meanwhile, Hungary experienced a period of state-managed forced growth, with increasing government intervention. After 2020, Hungarian economic competitiveness has gradually lagged behind more dynamic regions, with visible decline in the growth rate of labor productivity. Successive Orbán governments have underspent on human capital, unlike on physical capital. Hungary has thus increasingly diverged from the region’s modernization pattern: the country has embarked on an extensive growth path, involving more capital and more labor simultaneously. The polycrisis that erupted since 2020 has constrained Hungary’s development particularly hard compared to regional peers. The character traits of a middle-income development trap have become accentuated by now. An analysis of key policy areas and related government measures since 2010 indicates that the institutional framework associated with EU membership has not hindered the power-centralizing and anti-modernization socio-economic policies that have become institutionalized into a regime by now. This regime has proved to be underperforming in medium term, especially in crisis years, and from 2022 it entered a recession-stagnation state. Its operating order is increasingly incompatible with EU framework, especially in view of EU’s evolving responses to the new geopolitical situation.

Keywords: state intervention, forced growth, human capital, productivity

„Munkalapú” társadalom? Gyárország? A 2010-es politikai fordulat gazdasági vonatkozásai

Magyarországot a térséghez viszonyítva különösen megviselte a 2020 utáni sokféle válságjelenséggel megterhelt időszak, a polikrízis. Az okok és a kialakult viszonyok értelmezéséhez azonban érdemes visszanyúlni a fejlődési pálya korábbi elágazási pontjaihoz – azon túl, hogy a 2010-es országgyűlési választás nyilvánvaló cezúrát hozott a magyar politikában. Az elemzésnek a megelőző évekre is ki kell terjednie, különösen a 2007–2008-as évek nemzetközi pénzügyi válságára, amely sokféle módon kihatott az európai fejlődésre és a hazai fejleményekre.

Az amerikai pénzügyi piacokról kiinduló események nyomán mély, noha – mint utólag kiderült – átmeneti gazdasági visszaesés következett be 2008–2009-ben, országonként eltérő utórezgésekkel. Többnek bizonyult azonban, mint üzleti-gazdasági visszaesés: fordulatot hozott a gazdasági rendhez való társadalmi viszonyulásban, a kormányzati politikákban. Fejlett, vezető államokban is visszanyúltak megelőző korok gyakorlatához: keresletösztönzési céllal költségvetési élenkítést alkalmaztak, monetáris lazítással együtt, és szokatlanul nagy mértékben beavatkoztak a gazdaság működésébe, akár átmeneti államosítás formájában is.

Az európai peremvidék részeként hazánk az uniós átlagnál mélyebb visszaesést szenvedett el a válságévekben, részben a kis, periferiális helyzetű országokra jellemző nagy fokú gazdasági nyitottság miatt. Volt azonban sajátos hazai komponense is a visszaesésnek: a pénzügyi viszonyokat tekintve Magyarországot a hasonló fejlettségű, adottságú országoknál rosszabb helyzetben találta a nemzetközi válság. Bár Magyarország ekkor már uniós tagállam volt (2004 óta), és egy ideig szép gazdasági növekedési adatokkal büszkélkedhetett, fegyelmetlen költségvetési politikája miatt a magyar állam hamar finanszírozási korlátokba és EU-szabályokba ütközött. A szocialista–szabaddemokrata kormány 2006-ban, a koalíció ismételt választási győzelme után népszerűtlen megszorításokra kényszerült, hamarosan pedig a külső környezetben is romlás állt be. A választási ciklus szerinti következő választáson, 2010-ben kormányváltás történt. A magyar közvélemény jelentős része sikertelennek élte meg a megelőző néhány esztendőt, és ez a percepció a választási eredményben is érvényre jutott, amely az addigi ellenzék elsöprő győzelmét hozta.

A pénzügyi krízis világszerte törést okozott a közgondolkodásban. Nálunk is: felmérések szerint gyengült a piacgazdaságba vetett hit, ami addig sem volt erős Magyarországon. A romló jövedelmi viszonyok között felerősödnek az ellenérzések a pénzvilággal, a profitmotívummal szemben, harányabb a kisemberekre hivatkozó populizmus. Értelmiségi, véleményformáló körökben is élesebb lett a piacgazdaság mint olyan, valamint a nyugati liberális demokrácia kritikája. Az antikapitalista érzelmek erősödése nem kerülte el a politikai erők figyelmét.

A nemzetközi pénzügyi válság egész Európát *döntési dilemmák* elé állította – nem kevésbé a keleti peremvidéket. Mostanra már látható, hogy térségünk országai mennyire különböző válaszokat adtak a korábbi növekedési szakasz lezárulására és egy új pályára való átmenetre. A 2010-es politikai fordulat nyomán a magyar gazdaság működési rendje sok lényeges ponton kezdett eltérni a térségi mintáktól (Bod 2023). A válság tapasztalatai alapján számos új tagállamban úgy döntöttek, hogy felgyorsítják a modernizációs folyamatokat (a digitalizációt, a szolgáltató ágazatok fejlesztését), valamint az EU magtárságához való intézményi illeszkedést, amelynek fontos eleme az euró átvétele. Ilyen irányba fordult a három balti ország, Szlovénia és Szlovákia.

A 2010 tavaszán megalakult második Orbán-kormány azonban más irányt vett. Meghirdette és folyamatosan érvényesítette a „nemzeti, patrióta” gazdaságpolitikát, amelynek része az önfinanszírozási elv, élesen szembeállítva azt a nemzetközi intézményektől való függéssel. Orbán és gazdasági minisztere, Matolcsy György az újraparosításban találta meg a nemzeti célt – a „spekulatív” pénzvilág ellentétéként –, valamint a teljes foglalkoztatás („munkaalapú társadalom”) elérésében, akár a pénzügyi egyensúly rovására is. A GDP-növekedés politikai legitimáló cél lett, amelynek alárendelhetők a makrogazdaság egyensúlyi szempontjai („nem lesz megszorítás”).

A növekedésgyorsító terv összekapcsolódott az állam gazdaságszervező szerepének erősítésével. Megszaporodtak az egyedi kormánydöntések, gyakori lett a beavatkozás az árazásba és a szerződéses viszonyokba, a gazdasági versenybe. Politikai váltógazdaság hiányában az üzleti életben amúgy is terjednek a kliensviszonyok, gyakoribbak a korrupciós szituációk, esetünkben viszont minőségi változást hozott, hogy politikai deklarációból ténylegesen társadalmi-gazdasági szisztémává vált a NER (Nemzeti Együttműködés Rendszere). Ennek mibenlétét nem könnyű meghatározni, azt viszont nem is leplezte az Orbán-kormány, hogy jogi-adminisztratív és költségvetési erejével a „nemzeti burzsoázia” kifejlesztését tekinti stratégiai céljának. Bizonyos gazdasági ágakat illetően számszerű célokat is megneveztek („a bankszektorban 50 százalék alá kell szorítani a külföldi tulajdon részarányát”).

A polgári demokráciákban szokásos hatalmi ellensúlyok és fékek nálunk fokozatosan elerőtlenedtek, és már a 2010 utáni első kormányciklus idején új minőségű politikai-gazdasági rend jött létre. Ennek jogi, intézményi jellemzőit így foglalta össze Körösenyi András és szerzőtársai nagyszabású politikológiai munkája: „Állam és társadalom közti határok átrajzolása történt az etatizmus

és a paternalizmus jegyében. Először is megnőtt az állam szerepe a piaci viszonyok befolyásolásában és a tulajdonviszonyok alakításában. Kormányzati eszközök segítségével az állami és európai uniós erőforrások politikailag szelektív elosztása történt–történik a gazdasági szereplők között (pl. állami megrendelések és uniós pályázatok elosztása, szektorális különadók, állami cégfelvásárlások)” (*Körösiényi 2015: 417*).

A rendszernek valóban sajátos eleme a politikai megfontolások alapján kivetett ágazati különadó – ami esetünkben több, mint egyszerű pénzügyi megoldás. Ilyen eszközt máshol is alkalmaztak a pénzügyi válság idején, de kifejezetten átmeneti jelleggel. Nálunk is így lett meghirdetve. Tanulmányos ideidézni a válságadók 2010-es bejelentését, amelyben a miniszterelnök határidőt is megnevezett: „Három évre tervezzük a válságadókat. Mindez, tisztelt hölgyeim és uraim, arra figyelmeztet bennünket, hogy nem hanyagolhatjuk el, nem söpörhetjük félre, nem mondhatunk le az oktatás, az egészségügy, vagyis általában a közszolgáltatások észszerű átalakításáról, azt nem halaszthatjuk el, illetve arról nem mondhatunk le. Ez a három év arra ad nekünk esélyt, hogy a magyar gazdaságot Közép-Európa legsikeresebb gazdaságává tegyük, feltéve, ha ez alatt a három év alatt minden munkát elvégzünk, ami ehhez szükséges” (*Orbán 2010*).

A bejelentés szerint a rendkívüli elvonások tehát kötött ideig tartanak, majd feleslegessé válnak a várható gazdasági növekedési sikerek eredményeként. De nem ez történt. Először is, a növekedési ígéretek nem teljesültek: hazánk nem vált a térség legsikeresebb gazdaságává az egy főre jutó jövedelem, fogyasztás vagy más gazdasági sikermutatón mérve. Sőt idővel látható lett a térségen belüli relatív visszacsúszásunk, amelynek megnyilvánulásaként 2023–2024-re a tényleges személyi fogyasztás terén Magyarország az EU utolsó helyére került. Másodszor a kormány azt a munkát sem végezte el az oktatás, az egészségügy és az állami működés egyéb területein, amelyre hivatkozva többletterhet rótt ki az üzleti szereplőkre: fokozatosan kezdtek felgyűlni a halasztások és a mulasztások a fontos nagyrendszerekben, mint amilyen az oktatás, az egészségügy, valamint idővel az infrastruktúra.

Eközben sosem látott forrásbőség jelentkezett a szokásos állami feladatkörökön túli olyan területeken, mint a sport, kultúra, hitélet, közmédia – amelyekre alkalmazható az *identitásfejlesztő* jelző. Továbbá az egymást követő Orbán-kormányok az uniós országok átlagát nagyban meghaladó arányban költöttek *üzleti-gazdasági* célokra: szubvenciókra, államosításra.

A kialakuló sajátos szisztémát érintő szakmai kritikákra az a szokásos kormányzati válasz, hogy a használt eszközök mindegyike megtalálható az európai gyakorlatban. Az is rendszeresen elhangzik, hogy a piacgazdaság felismert gyengeségeire tekintettel máshol is aktivizálódnak a kormányok. Az utóbbi valóban így van: formailag az is igaz, hogy az ágazati különadó vagy a piaciár-intervenció (hatósági ár, ársapka, árrés-megkötés, „önkéntes tarifarögzítés”) mind olyan állami beavatkozási formák, amelyekre más országok gyakorlatából is idézhetők példák. Csakhogy nálunk a rengeteg intervenció tartós formában épült be a működési rendbe. Állami költségvetésünk szerkezete pedig jelentősen eltér minden más uniós tagállamtól (*Palócz 2024*).

A magyar gazdaság a cezúra utáni első négyéves politikai ciklusban, 2010 és 2014 között ugyan nem futott be említésre méltó növekedési pályát, más téren azonban ért el eredményeket, amelyekben bizonyosan volt szerepe az új kormánypolitikának. A munkaerőpiaci aktivitás és ezen belül a munkanélküliség mutatói nagyot javultak a 2010 és 2020 közötti időszakban, különböző okokból. A gazdasági vándormozgások révén sokan elhelyezkedtek a nyugat-európai munkaerőpiacon, tartósan vagy ingázóként. Százazres nagyságot ért el a közmunkaprogramba bevontak száma. A jó konjunkturális években nőtt a gazdaság munkaerőigénye. Idővel a magyar munkaerőpiac mind feszebb lett. 2016 tájától a vállalati növekedési korlátok között az első helyre került a kellő minőségű, képzettségű munkaerő hiánya – ágazatonként eltérő mértékben.

A 2009-ben bevezetett, 2010 után felfuttatott közmunkaprogram javított a foglalkoztatottsági statisztikán, az ilyen típusú munkavégzés hozzáadott értéke azonban elég szerény. A közmunka nem ok nélkül számít máshol aktív munkanélküli-ellátásnak: segít az inaktív helyzetűeknek elindulni a munkaerőpiac irányába, és addig is szervezett munkatevékenységhez kötött jövedelem-támogatást nyújt. Hogy a közmunkás valójában nem igazán foglalkoztatott, az viszont abból is látszik, hogy javadalmazása nem éri el a törvényes minimálbér szintjét: annak mintegy fele – ami elvileg jelzi az efféle foglalkoztatási konstrukció mérsékelt értékteremtő képességét.

Ez a klasszifikációs ügy egyfelől javít a magyar foglalkoztatási statisztikákon, ugyanakkor bizonyos mértékig belejártszik abba, hogy a magyar munkatermelékenység 2010 után alig nőtt. Ha ugyanis a GDP/foglalkoztatott ráta számlálójában szereplő gazdasági teljesítményadat (GDP) mérsékeltelen nő, a foglalkoztatási adatokban elkönyvelt közmunka révén a nevező viszont jelentősen növekszik, akkor a tört értéke csökken. Ettől a közmunka még lehet társadalmilag hasznos, de foglalkoztatásnak minősítése torzíja a termelékenységi statisztikát. 2021-től a munkájuktól a gyermekgondozási ellátás igénybevétele miatt tartósan távol levők is foglalkoztatottnak minősülnek, akik addig inaktívnak számítottak. Ez a statisztikai átminősítés javítja a nők foglalkoztatási mutatóit, de nincsen kihatással a GDP-re, nem nő a számláló.

A termelékenység nemzetgazdasági mértékét persze leginkább a vállalatok, intézmények tényleges foglalkoztatottjainak, valamint a vállalkozói státuszban lévőknek az értékalkotó munkája, annak határfoka határozza meg. Ebben a vonatkozásban pedig sokat számít a gazdasági szerkezet: mekkora az erősen gépesített, robotizált, nagy élőmunka-hatékonyságú ágazatok részaránya. A munkahelyek száma is fontos, de az különösen, hogy az adott vállalkozásnál milyen a tőkeel-látottság, az üzleti szervezet színvonala, a gazdasági méret, továbbá sok olyan jellemző, amelyet *versenyképesség* elnevezés alatt tárgyal a szakirodalom. Ha a magyar gazdasági teljesítmény jelentős részét közepes vagy annál is kisebb hozzáadott-értékű termelés adja (összeszerelés, anyagigényes termék egyszerű feldolgozása), akkor a termelékenységi szint nem lesz olyan magas, mintha ugyanakkora munkaerő-állomány értékesebb, bonyolultabb és így jobban fizető munkát végezne.

Itt lép be a politikai kurzus szerepe. A magyar államháztartás szerkezete világosan jelzi, hogy a humán tőke termelésére (az oktatás, egészségügy, szociális biztonság, valamint a kutatás-fejlesztés céljaira) az uniós átlagnál kisebb hányad megy minálunk. Az emberi tőke fejlesztésébe fektetendő pénz megtérülése eleve hosszú távú. A nagy társadalmi átrendszerek átalakítása rendszerint hosszú folyamat, ezért a rövid távra optimalizáló politikus számára nem vonzó az oktatási rendszer vagy az egészségügyi ágazat modernizálása – szemben például a néhány év alatt sikerként felmutatható új autópálya-szakasz, híd, sportlétesítmény megépítésével vagy egy nagy gyár avatásával.

Egy járműipari üzem letelepülése állami támogatással rövid távon jól mutat. Ha jelentős a termelés munkaerőigénye, akkor munkaerőpiaci javulást okoz, még ha csak operátori munkakörben támaszt is foglalkoztatási igényt. Középtávon viszont tartósulhat a gond, amelyet „a közepes fejlettség csapdája” néven tárgyal a közgazdasági szakirodalom (Bod 2023). Különösen akkor válik kényessé az efféle gazdaságfejlesztési gyakorlat, ha már felszívódott a könnyen mozgósítható munkaerő-tartalék, és a létrehozott kapacitások működtetéséhez máshonnan, külföldről kell munkásokat toborozni. Ez pedig nem teoretikus ügy, hanem Magyarország esete az újraparaszti kampány tényleges következményeként.

A magyar külön út. Járható? Hová visz?

2010 körül lehetett érvelni az ipari tevékenységek állami eszközökkel való támogatása mellett, különösen olyan országokban, térségekben, ahol gyors „ipartalanodás” ment végbe a 2008 előtti pénzügyibuborék-fújódási időszakban. A megelőző időszakban az aktív iparpolitika nem tartozott

a gazdaságelméleti és gazdaságpolitikai gondolkodás fő sodrához, sőt heterodoxiának számított. A megváltozott viszonyok között azonban új pozíciót vett fel az Európai Unió, előbb válságkezelési okokból, később versenyképességi megfontolásokból (*Di Carlo–Schmitz 2023*).

Magyarország helyzete viszont eleve más volt, mint a déli perifériáé, amelyik valóban gyors deindusztrializáció esett át. Nálunk az ipar részaránya a GDP-hez való hozzájárulást tekintve 25 százalék körül mozgott két évtizeden át, jóval az EU átlaga (2023-ban 19 százalék) fölött. Ettől még lehet indokot találni a feldolgozóipar preferálására, ha területi vagy munkaügyi okok szólnak az ipartelepítés mellett, vagy olyan üzleti rés nyílik meg, amelyben az adott országnak komparatív előnye van. Nos, nálunk egyik érv sem volt erős az újraiparosítás meghirdetése idején, és sajnos azt kell mondanunk, hogy az irány zsákutcának bizonyult. Nem utólagos felismerés ez, hiszen korábban is voltak komoly szakmai figyelmeztető hangok.

Ami a munkaügyi vonatkozást illeti: a magyar foglalkoztatási arány valóban elmaradt az uniós átlagtól. Például cseh összevetésben a kétezres évek elején nagyon látszott, hogy nálunk tenni kellene valamit a munkapiaci aktivitás növelésére. Az akkor csaknem azonos lélekszámú, tízmillió lakosú Csehországban egymillióval többen voltak aktívak (foglalkoztatottak és aktívan állást kereső munkanélküliek). A cseh eset hivatkozási alap is lett az „egymillió új munkahely” megteremtéséről szóló miniszterelnöki bejelentéshez.

Közép-európai mérce szerint is nagy akkori inaktivitásunk több okra vezethető vissza. Az egyik: a rendszerváltozási sokk (1990–1993) után előbb a lassú, majd a gyors növekedés évei jöttek, csakhogy a magyar gazdaság eléggé tőkeigényes pályán haladt a külföldi közvetlen befektetések (FDI) hatására. A modern technológiát behozó, rendszerint nagy méretű, tőkeerős cégek megemelték gazdaságunk műszaki, szervezeti szintjét, erős exportorientációjuk révén kiviteli többletbe fordult a külkereskedelmi mérleg. Ugyanakkor itteni működésükhöz – éppen a munkahelyek termelékenységéért – nem kellett tömegek.

A külföldi tőkebefektetések földrajzi megoszlása karakteres: leginkább a fővárosi térségben, illetve a Bécs–Budapest tengelyen telepedtek le, így nem segítettek a területi aránytalanságokon, sőt inkább felnagyították az országon belüli eltéréseket. Ez azonban nem okozhat meglepetést. A külföldi, valamint a hazai nagyobb méretű vállalkozások a fejlettebb, anyagi és szellemi infrastruktúrával jobban ellátott térségekbe mennek elsőként. Csak azok telítődése után vesznek számításba periferikus telephelyeket – ezért van szükség tudatos regionális politikára, a maga kiegyenlítő és szintrehozó rendeltetésével.

Az inaktív nagy számának nálunk azonban voltak szociálpolitikai okai is. Az átmenet sokkja idején gyakori volt a korai nyugdíjba vonulás, az egészségügyi indokú leszázalékoltatás mint egyéni életstratégia. Ezt a kormánypolitika – a munkaerőpiaci elhelyezkedés tényleges nehézségeire tekintettel – az első évtizedben nagyrészt tudomásul vette. Azonban az inaktivitás a második évtizedre kellemetlenül magas szinten beragadt. Ebben szerepe lehetett a szocialista–szabaddemokrata koalíciós kormányok politikai irányvételének is: amikor felmerül a szokásos „rászorultsági alapú” versus „univerzális ellátási elvű” dilemma, akkor a progresszív felfogást vallók az utóbbi felé hajlanak. A peremhelyzetű kistérségekben és a hátrányos helyzetű rétegek között nagy maradt a munkanélküli-segélyből és a szociális támogatásból élők száma – annak mindenféle káros következményeivel, elsősorban az érintettekre nézve, de feszültséget gerjesztve az erősen adózott többségben is.

A hétszázazres munkanélküliség mindenképpen túlzott volt egy olyan időszakban, amikor a gazdaság növekedési pályára került, még előbb is, mint a térség többi országában.

A Medgyessy Péter által vezetett koalíció 2002-ben a „jóléti rendszerváltozás” programjával nyert. A megígért nagyvonalú jóléti ellátást a magyar költségvetés azonban nem bírta, további adóemelés pedig nem vállalt a kormánykoalíció. Ha a kormány mégis teljesíteni akarja az ígéreket, az ilyen-

kor államháztartási mizériákhoz vezet – amint az drámai módon megmutatkozott a 2002 és 2006 közötti időszakban, amelyet azután egy külső eredetű krízis tetézett, sokasodó belpolitikai bajokkal együtt.

A 2010-ben belépő kormány részben erre a helyzetre reagálva, részben saját akkori – polgárinak mondott – programját követve, erős választási legitimitációja birtokában visszanyomta a valóban extrém méreteket öltő korai nyugdíjazást, és „segély helyett munka” jelszóval megolta a közmunka-programot, amely már korábban is létezett, de inkább csak kiegészítő jelleggel.

A munkanélküliségi rátánk idővel lecsökkent a 4 százalékos mértékre, ami jelentős siker. Másfelől 2016 körül annyira közel kerültünk a teljes foglalkoztatottsághoz, hogy az újraiparosítási program melletti érvek közül a legerősebb – a munkahelyteremtés – ezzel kiesett. Sőt tudhattuk, hogy egy komoly méretű üzem idetelepítését követően a szükséges nagy munkaerőigényt már nem lehet kielégíteni a meglévő munkanélküli-, inaktív állományból. Minden bizonnyal toborozni kell, távoli térségekből, akár külföldről is. Akkor viszont munkásszállásról vagy egyéb tömeges elszállásolásra kell gondoskodni. Az újonnan belépő külföldi cég ráigérhet a meglévő térségi bérekre, ami örömteli emelkedést hozna a helyi (és áttételesen az országos) bérszintben, ám sokféle makrogazdasági hatást idéz elő. Így például az átcsábított munkaerő hiányozni fog az addigi helyén (amely lehet magyar tulajdonú kis vagy közepes méretű vállalat). Ott termelékiesés lép fel, valamint a helyi bérszint emelkedésével nem tudnak lépést tartani a kevésbé termelékeny hazai vállalatok.

Van még egy lényeges vonatkozás, amellyel bizonyosan nem számoltak a 2010-es „munkaalapú társadalom” és „újraiparosítás” hirdetői: a külföldi hátterű, többségében nagy méretű vállalatok szívetként *működnek* a magyar gazdaságban. Azaz: nagy az importhányad, nagy a kivitel részaránya, de elég szerény a magyar gazdaság többi szereplőjének a bevonása, emiatt kicsi a helyi hozzáadott érték. Különösen jellemzi ez a helyzet az Orbán-kormányok preferált iparágát, a járműipart (KSH 2025).

1. táblázat: A kibocsátás hozzáadottérték-tartalma (százalék)

	Nemzetgazdaság	Feldolgozóipar	Járműipar
2015	43	25	18
2023	44	24	16

Forrás: KSH 2025

Az adatokból kiolvasható, hogy a járműipar nálunk meghökkentően nagy importhányaddal dolgozik, és mérsékelt arányban vesz igénybe helyi erőforrásokat. A termelési volumenben belül a Magyarországon hozzátett érték az egyötödöt sem éri el, sőt a helyi hozzáadott érték hányada még csökkent is az utóbbi években. A százalékos csökkenés nem úgy következik be, hogy a régebb óta itt levő járműipari cégek egyre jobban elszigetelődjenek. Inkább az a magyarázat, hogy az újonnan belépők – főleg a távol-keletiek – leginkább végső összeszerelést végeznek itt, minimális helyi hozzáadott értékkel, és lehúzzák az iparági átlagszintet.

Azok a nagyvállalatok, amelyek az 1990-es politikai cezúra során, sőt részben már azt megelőzően érdeklődést mutattak Magyarország mint gyártási helyszín iránt, majd letelepültek, idővel inkább növelték itteni beágyazottságukat. A General Motors (Opel) kiválasztotta Szentgotthárdot, a Suzuki is telephelyet keresett és talált Esztergomban, a Ford jelentős alkatrészgyártást hozott a székesfehérvári gyárába. Igen komoly sikernek számít, hogy 1993-ban az Audi Győrt választotta (a rövid listán szereplő Magdeburg helyett). A nagy márkák nyomán több fontos beszállító is itt akart lenni, valamint hazai kis, közepes és nagyobb helyi vállalatok is bekerülhettek a beszállítói

körbe. A komoly többeáramlás nyomán Győr, Székesfehérvár, Esztergom, Tatabánya, Zalaegerszeg, Gödöllő, Eger, Gyöngyös és még egy sor magyar város vett lendületet a korábbi „szocialista” ipartól való nehéz megváltásban.

A járműipar, valamint az elektronika mondhatni szervesen fejlődött ki nálunk a nyugati cégek relokációs tevékenysége és a magyar gazdaságfejlesztési támogatások együttes hatására, az előző tényező dominanciája mellett. Más volt tervgazdaságok egy ütemmel később, de hasonló formában kapcsolódtak be a nyugati – elsősorban német, francia, amerikai, japán, majd koreai – járműipari értékláncokba. Hasonló folyamat zajlott le nálunk az elektronikai ágazatban a piaci szereplők kezdeményezésére, a magyar központi hatóságok és a helyi önkormányzatok partneri részvételével (Nokia, IBM, Philips, TDK, Bosch, Jabil).

Ez a fajta szakosodás azért tekinthető szervesnek, mert a korábbi ipari előzmények (Ikarusz, Rába, Orion, Videoton, Gamma Művek, BHG) alapján és a magyar felsőoktatás ehhez illeszkedő képességeit beszámolva komparatív előnyünk volt és maradt az említett területeken. Ez igaz az itt nem exponált gyógyszeripari, vegyipari tevékenységekre is, amelyeket szintén támogatott a profilhoz tartozó szakképzés hagyománya, az egyetemi és kutatóintézeti háttér.

Másfelől a gazdaságpolitikai diskurzusban korábban is felmerült az egy-két kulcságazattól való függés kockázatossága. Ha az illető területen ciklikus visszaesés lép fel, vagy gyökeres technológiai változás történik, akkor az ágazati gondokból országos probléma fejlődhet ki. Az elektromos autózás ilyen fordulat, amely komoly változást hoz, új helyzetet teremt. Erre a kormányzat egy lényeges járműipari komponens (akkumulátor) tömeggyártásának idehozatalával kívánt reagálni.

A 2010 utáni gazdaságpolitikai vezetés tehát nemcsak hogy nem látott rizikókat a szakosodásban, hanem az állam növekvő pénzügyi forrásaiból mind nagyobb tételeket irányított a járműiparba, még ha a statisztikai osztályozásban az akkumulátortermelés növekménye a villamos berendezések soron jelenik is meg. Ezzel effektíve növelte a magyar gazdaság kitettségét, előnytelen fordulat esetén a sérülékenységet.

Ennek a gazdaságszerkezeti orientációnak lehetett erős politikai mozgatója, több is.

Az egyik a német szál. Széles körben osztott vélekedés, hogy a német járműiparnak komoly közvetlen befolyása van a német nagypolitikára. Az autóiipari együttműködés szorossága a piaci specializációs logikán túl talán nagypolitikai hozamot is ígért a magyar politika számára. Azonban a zöld átállást komolyan vevő, a környezetvédelmi szempontokat erőteljesen képviselő irányzatok felfutása az európai politikában, magában Németországban is, új helyzetet teremtett a 2010-es évek végén. Felszínre került a német autógyárak alkuerejének, feltételezett politikai súlyának viszonylagossága. A belső égésű motorok gyártására kimondott uniós határidő – és most tegyük félre, hogy helyes volt-e a döntés – sokat változtatott a nagy hatalmúnak gondolt német ipari körök politikabefolyásolási képességéről alkotott képen.

Az Orbán-kormányok járműipari elkötelezettségének másik vonulata a „keleti nyitás” elnevezésű geopolitikai irányvételhez kötődik. Az európai piacon való megjelenést forszírozó távol-keleti nagyvállalatok egyebek között Magyarországot is feltették a térképükre. A kínai „új selyemút” koncepció idején erős és kölcsönös volt az üzleti és állami érdeklődés a gazdasági kapcsolatépítés iránt, azonban a kelet-közép-európai országok többségének vagy Olaszországnak a korábbi élénk érdeklődése a 2020-as évek elejére visszaesett. Ennek oka lehetett a más országokban szerzett vegyes tapasztalat a kínai térnyerés helyi nemzetgazdasági mérlegét illetően. A döntéshozókat egyébként is óvatosságra intette Kína mint emelkedő nagyhatalom és az Európával szövetséges Egyesült Államok közötti viszony alakulása.

A magyar politikai vezetés nem érzékelte ennyire a gazdasági-üzleti kockázatokat, vagy már túlságosan elkötelezte magát, vagy pedig tudatosan vállalja a világ gazdasági blokkosodásából

fakadó rizikókat. Óvatos távolságtartás helyett újabb nagy méretű kínai állami ügyletekben kötelezte el magát az Orbán-kormány, nem kevés költségvetési pénzt elkölve.

A járműgyártás mellett hasonlóan gyors felfutás ment végbe a gumiabroncs-termelésben is. Ez ismét olyan ágazat, ahol Magyarországnak nincs semmilyen komparatív előnye. Az ágazat nagyon energiaigényes, és az ázsiai cégek eleve csak kivételes esetben vesznek igénybe helyi kutatási, oktatási, kreatív erőforrásokat. Az importhányad az induláskor igen nagy, és nem várható – hacsak az uniós jog ki nem kényszeríti – a hazai hányad érdemi növekedése.

A járműipari, a gumiiipari és az akkumulátorgyártó fémipari, vegyipari tevékenységekhez képest néhány más ágazatban inkább kialakult a képzési, kutatási háttér, üzleti beágyazottság a nemzetközi termelési láncokban. Az akadémiai közösség ezért nem támogatta a járműipari nagy elköteleződést – szemben a kormányzati optimizmussal. Amit az állami iparpolitika irányítói talán odagondolhattak a 2010-es évek közepétől kibontakozó újabb tőkebevonási kezdeményezéseik mögé, az a viszonylag olcsó bérű munkavállalók bőséges rendelkezésre állása. Ha ez volt az elgondolás, akkor téves helyzetértékelésen alapult.

Továbbá az akkumulátor- és abroncsgyártás felfuttatása esetén eleve hátrány a fizikai infrastruktúra kiépítetlensége. Ezek roppant szállításiigényes tevékenységek, nagy alapanyag- és energiaköltségekkel. Magyarország nyersanyagokban és energiahordozókban nettó importőr, és a tengeri szállítási útvonalaktól való távolság miatt ebben a vonatkozásban komparatív hátrányt szenved el másokkal szemben.

Egy potenciális kivétellel – és ez a harmadik, még különösebb politikai komponens: az orosz reláció, amely hosszú múltra néz vissza. A Magyar Népköztársaság a Szovjetunió szatellitállamaként az 1970-es években a KGST keretében nagy ráfordításokkal vett részt a nyersolaj és a földgáz vezetékhálózatok kiépítésében. A keleti vezetékes kapcsolatban valóban rejlik potenciális árelőny – meg persze kiszolgáltatottság az egyetlen szállítóval szemben. A tervhivatalok közötti megállapodások, alkuk nyomán hosszú ideig elmondható volt, hogy az importőr számára a szovjet/ orosz energia a csőhálózat révén olcsóbb a világpiacon árszintnél. Később Németország is kiépítette a maga energetikai kötődéseit a détente idején, majd még inkább az Orosz Föderáció kezdeti, demokratikus(abb) szakaszának, a Jelcin-éveknek a viszonyaira alapozva. Ezáltal a (magyar, osztrák, német, szlovák, cseh) vásárló részesül(het) az orosz szénhidrogéniparban keletkező bányajáradékból. Akkor pedig érdemes nagyobb energiaigényű tevékenységeket végezni az említett országok kohászati, vegyipari, gépipari ágazataiban.

Itt azonban eleve sok a rizikó. Az energia- és anyagigényes ipari szerkezet önmagában gazdasági hátrány és kockázati tényező, tekintettel az áringadozásokra és az ellátásbiztonsági szempontokra. Súlyosan felelőtlen minden döntés, amely tartósítja és mélyíti ezt a függőséget. Ez akkor is így lenne, ha az energiahordozóknál számos beszerzési forrás közül lehetne választani, és az ügyletek nincsenek kitéve politikai kockázatoknak. De nem ez a helyzet. Legkésőbb a 2022. februári orosz invázióval nyilvánvalóvá vált a viszonyok megváltozása.

Az európai országok nagy többsége hatalmas átállási áldozatot vállalva megkezdte a leválást az orosz energiafüggésről, és három év alatt lényegében függetlenítette magát a zsarolási potenciállal bíró keleti energiaellátótól. Az új viszonyok ismeretében a magyar politika intézőinek is felül kellett volna vizsgálniuk korábbi energiaellátási terveiket, sőt gazdaságfejlesztési ideológiájukat is.

Nem kritikai beállítottságú vélemény vagy utólagos okoskodás ez. Az aggodalom megjelent a szakirodalomban, de visszatérően például a Magyar Nemzeti Bank szakmai, a nagyközönség által nem követett publikációiban is: „A magyar gazdaság nagy energiaintenzitása és a megújuló energiaforrások alacsony aránya miatt hazánk energiafüggősége viszonylag magas, aminek következményeként Magyarország GDP-arányos energiaimportja a 2022. év során nagymértékben és a többi uniós országban jellemzőt meghaladva emelkedett” (MNB 2023). A jegybank okkal

aggódott, hiszen Magyarország külső egyensúlya jelentősen romlott a 2021 nyaratól bekövetkező energiadrágulás miatt, amire még rátett az orosz–ukrán háborúval járó ártöbblet. Viszont tudható, hogy az energia addig is komoly negatív tétel volt a magyar fizetési mérlegben, és az is marad. Emiatt minden energiaigényes tevékenység idehozatala elemi érdekeink ellen való, mint ahogyan az energiamegtakarító megoldások, beruházások hanyagolása is súlyos mulasztás.

Az akkumulátorgyári esettanulmányok megmutatják, hogy az ilyen termelési kultúrában csekély a helyi hozzáadott érték (a teljes output egyötöde sincs), a csekély értéktöbbleten osztozik a tőketulajdonos profitja és az alkalmazottak bérjövödelme. Ha csupa magyar munkavállalóval dolgoznának az üzemek – de nem ez a helyzet –, akkor a bérkomponens az, ami növeli a magyar nemzeti jövedelmet (GNI). A tulajdonos profitja értelemszerűen nem része nemzeti jövedelmünknek, hiszen az a kínai vagy koreai tulajdonost illeti, hiába szerepel a magyar(országi) GDP-adatban.

Itt fontos a különbségtétel. A külföldi működő tőke itteni tevékenysége érezhetően hozzájárul a GDP-hez: a külföldi tulajdonú magyarországi cégekben keletkezik az itteni bruttó hazai termék mintegy 50 százaléka. Ez nem unikális eset: hasonló a szlovák, a román és a cseh arány is. Azonban figyelemre méltó és sajnálatos tény, hogy a magyar GDP nem nőtt érdemben a 2022–2025-ös időszakban, de előtte sem érte el a térségi átlagot – növekedési ütemünk, az erőltetett működő-tőke-importot és az uniós források maximális lehívását forszírozó kormánypolitika ellenére. Az összeszerelő jellegű munkafolyamatokban – mérsékelt hazai bérszint mellett – az élők munkája általi hozzáadott érték nem kiugró. A tőkét és a technológiát adó külföldi tulajdonosokra jutó jövedelemrész (társasági eredmény, kamateredmény) viszont lehet igen jelentős, a profitot, a kamatjövödelmet pedig kiviszik, így jelenik meg a fizetési mérleg jövedelmi során negatív tételként.

Ebből az is következik, hogy egy, a külföldi tőkére erősen támaszkodó országban – és jelenleg ilyen Magyarország is – a GDP-adatok felülbecsülik az ország fejlettségi, jövedelmi viszonyait. Különösen akkor, ha a külföldiek nyereségadóztatása kedvezményes, sőt az egyébként profitábilis külföldi vállalat még állami szubvenciót is kap – ez a magyar eset. Ilyenkor az elhanyagolható (vagy akár negatív) állami adó mellett az itteni összeszerelő fázisban csupán a rezidenseknek fizetett bér és az igénybe vett hazai közmuhasználat (energia, gáz, víz, szemétszállítás) alkotja a helyi hozzáadott értéket. Amíg ez a helyzet, az impozáns exportadatok és a növegető GDP-statisztikák a ténylegesnél kedvezőbb képet mutatnak a gazdaságról.

Hozott-e nemzetgazdasági hasznot, és egyáltalán látszik-e a *keleti nyitás* nevű geopolitikai fordulat? A külkereskedelmi adatokból nem vonható le olyan következtetés, hogy a Kína, India, Oroszország, a türk régió felé fordulás megváltoztatta volna a magyar gazdaság egyértelmű európai beágyazottságát.

Ami az ide irányuló tőkemozgást illeti, abban viszont mutatkoznak elmozdulások. A KSH átfogó elemzést készített a magyar vállalkozások tulajdoni szerkezetéről, a külföldi többségű (a jelentés szóhasználatában: külföldi irányítású) vállalatok jellemzőiről (KSH 2020). Az adatok megerősítik, hogy a magyar gazdaság duális szerkezetű a tőketulajdonon illetően: a hazai közösségi és magántulajdon mellett létezik nálunk egy hasonló méretű külső tulajdonú gazdasági kör. A külföldi többségű vállalatok a helyi tulajdonú cégek átlagához képest nagyobb méretűek, magasabb az exporthányaduk, a termelékenységi szintjük. A német, osztrák cégek aránya változatlanul nagy, de a 2010 utáni évtizedben jelentősen csökkent a francia és amerikai eredetű cégek részaránya, és a japán vállalkozásoké is mérséklődött. 2020-ra viszont megháromszorozódott a koreaiaké, és szinte nulláról felfutott a Kínai Népköztársaság cégeinek itteni hozzájárulása: a húszas évek közepére a kínai hányad meghaladta a japánt. A „keleti” jelző legalább annyira politikai tartalmú, mint földrajzi.

Tudás, érték, lépéstartás

A magyar külön út elfordult térségünk pályájától, és egyre kevésbé járható. Az útválasztás demokratikus viszonyok között a társadalmi többség szándékain és akaratán múlik. Mégsem lényegtelen megismerni fontos külső véleményeket, nemzetközi ajánlásokat, tanulságokat.

A jövőbeli magyar útvonalak felvázolása szempontjából jelentős intézmény a Nemzetközi Valutaalap. Rendszeresen készített országelemzése akkor is megfontolásra érdemes, ha az adott ország kormányzata éppen nem vesz fel hitelt. A 2025-ös jelentés hangütése figyelemre méltó: „A magyar gazdaság kihívásokkal teli helyzetben van. A kibocsátás az elmúlt három évben stagnált, miközben az infláció jóval a központi bank 3 százalékos célkitűzése felett van. A szabályozási intézkedések – például az ár-, kamat- és árréskorlátok, valamint a váratlan adók és a támogatott hitelezési rendszerek – torzították a piaci jelzéseket, fokozták a bizonytalanságot” (IMF 2025).

Stagnálás és infláció: igen kellemetlen szituáció, ezért különösen érdekes, hogy az IMF szakértői mit javasolnak a magyar hatóságoknak a nehéz („kihívásokkal teli”) helyzetben.

- Kevesebb mentességet tartalmazó, egyszerűbb adórendszert, progresszív személyi jövedelemadóval (a nagyobb jövedelműek magasabb kulcsa növeli az állami bevételeket, társadalmilag igazságosabb), kevesebb adókedvezményt a vállalati adózásban. A torzító hatású ágazati adóktól való megszabadulást.
- Az állami kiadások racionalizálását: a torzító hatású lakossági energiatámogatás („rezsicsökkentés”) helyett pénzbeli támogatást kell nyújtani a rászorulóknak.
- A közbeszerzési gyakorlat felülvizsgálatát.
- A versenytársakhoz képest túl nagy közigazgatási kiadások csökkentését.
- Az elégtelenül finanszírozott területek – különösen az egészségügy, az alapfokú oktatás és a szociális védelem – anyagi megerősítését.
- A romló demográfiai viszonyok között szükséges lesz a nyugdíjkorhatár emelése, a társadalombiztosítási járulékok növelése.
- Az infláció elleni fellépés kapcsán: az árakba, kamatokba, árrésekbe való beavatkozást meg kell szüntetni.

A jelentésben szereplő javaslatok egybeesnek azzal, amit a hazai közgazdasági közösség jó ideje javasol.

Ugyancsak fontos partnerintézmény az OECD, amely folyamatos konzultációs kapcsolatban áll a hazai hatóságokkal, jól ismeri a viszonyainkat, és azokat széles nemzetközi tapasztalatai alapján véleményezi. Országjelentése hangsúlyosan exponál egy visszahúzó tényezőt, mégpedig a piaci verseny erőtlenségét: sokszor egyetlen vagy csupán néhány szereplő működik az adott piacon, államérdekre hivatkozva kivonnak beruházásokat a szokásos eljárásból, hosszú évtizedekre koncesszióba adnak tevékenységeket (OECD 2024).

Anélkül, hogy név szerint említenék a „munkaalapú társadalom” koncepcióját, világos a kritikai megállapítás: a magyar oktatási rendszer tartós pénzügyi elhanyagoltsága és avított felfogású állami irányítása mellett megnő azoknak a fiataloknak az aránya, akik legfeljebb közepes hozzáadott-érték-tartalmú feladatokra képesek. Az adatok azt mutatják, hogy Magyarország elmarad a felnőttoktatás, az életen át tartó tanulás területén is. A hazai oktatáspolitikai szakma számára ismert megállapítások ezek. Mint ahogyan annak a felfogásváltásnak a negatív eredményességi és méltányossági következményei is, amely 2011-től következett be azzal, hogy a rendszerváltozás idején bevezetett átlátható, normatívákra alapuló oktatásfinanszírozási rendszert központosított, mikromenedzselt és rengeteg önkényességet magával hozó pénzügyi rezsimmel váltották fel (Radó 2022). A közoktatási rendszer hatékonyságromlását a PISA-felmérések és más indikátorok is jel-

zik. Mértékadó szakmai vélemények szerint nemcsak a költségvetési források szűkössége okozza a negatív folyamatokat, hanem az intézményi, szakmai autonómiák elsorvasztása és az a centralizációs hajlam, amely az államvezetés más területein is megfigyelhető.

Az OECD-jelentés sorolja a versenyképesség-rontó tényezőket: „merek ipari struktúrák”, „a felszámolási eljárás hiányosságai”, „elmaradt digitalizáltság”. Óvatosan megemlíti azt is, hogy a korrupcióellenes kereteket erősíteni kellene.

A hatékonysági ügyekben előjön az energiaszabályozás kérdése: az árrögzítésekkel az állam úgy nyúl bele az energiával való gazdálkodásba, hogy gyengíti a megtakarítási érdekeltséget. Ismert téma, amelyet hasonlóan ítélnek meg a hazai szakemberek is, csakhogy az Orbán-kormány számára a „rezsicsökkentés” sikeres politikai találmány lett 2014-ben, beépült a kormány prioritásai közé – annak ellenére, hogy közép- és hosszú távon mind a családoknak, mind az államháztartásnak igen sokban van.

Az OECD szakmai véleményét jól ismerik a magyar hatóságok. A politika csúcsein azonban nem mutatkozott fogadókészség például a versenyelénkítési javaslatokra. A piaci verseny ugyanis ellentétes a NER-jellegű hatalomgyakorlattal és a mögöttes ideológiával, amely szerint az erőforrások feletti rendelkezést a hazai tőkésosztály kiépítésének kell alárendelni. A nemzeti burzsoáziát preferáló rezsimben nem a piaci verseny, az üzleti hatékonyság mechanizmusa választja ki a kevés számú nyertest (és teremt közben nagyszámú vesztest is).

A magyar politikát legközelebről érintő dokumentumok közül kiemelkedik az úgynevezett Draghi-jelentés (*Draghi 2024*). Különös, hogy a kormánytényezők egyetértően ismételtették Mario Draghinak, az Európai Központi Bank korábbi elnökének az EU technológiai, versenyképességi hiányosságairól szóló intelmeit. Ugyanakkor hallgatás övezte vagy nem túl rejtett ellenérzés fogadta a javaslati részeket. Abból az állításból ugyanis, hogy az Egyesült Államok és Kína pozíciókat nyert Európa, azon belül az EU rovására, többféle következtetés vonható le.

Az egyik az Orbán-kormány narratívája: a geopolitikai Nyugat lemarad, ezért a magyar gazdaságot (társadalmat, politikai rendszert?) odafűző kötelekeket meg kell lazítani, vagy el kell oldozni, és a dinamikusabbnak gondolt Kelethez kell fordulni. Az elfordulást indokló hívószavak a „gazdasági, technológiai, energetikai semlegesség”, illetve a „konnektivitás”.

A Draghi-jelentés azonban egészen mást mond. A követendő irány ellentétes az Orbán-kormányok politikai irányvonalával, mivel az ajánlás lényege szerint csak a szorosabban együttműködő EU lesz képes helyállni az új viszonyok között.

Az európai versenyképességi javaslatok kitérnek a járműiparra, amely mostanra szerkezeti válságba került: a kínai autódömping nyomán esik az európai gyártók piaci részaránya. Ezért a belső piacot a kínai termékekre kivetett védővámokkal kell óvni. Az is látható, hogy a járművek egyre nagyobb arányban tartalmaznak digitális technológiákat: néhány év múlva az elektronika és a szoftver teszi ki az autó értékének felét. Itt tehát az iparági fejlődés összekapcsolódik a mesterseges intelligencia és a digitális technológiák fejlődésével: ezek terén kell Európának is helyállnia. Az EU úgy képes megőrizni a munkahelyeket, a K+F-képességet, ha először is megvédi magát az államilag támogatott versenytársaktól, főként a kínaiaktól. A jelentés érinti a keleti felvásárlási, betelepülési veszélyt is – a szövegből kihallani az addigi magyar fejlesztéspolitikai irány kritikáját.

Az áttekintett külső dokumentumok sok fontos vonatkozásban megerősítik azt a következtetést, amelyre jelen tanulmány szerzője jutott vizsgálatait alapján: az a működési modell, amely az államhatalom központjába centralizálja a gazdaságot és a társadalmat érintő ügyeket, elkerülhetetlenül veszít határfokából. A szubszidiaritás elvének megfelelően a teendők jelentős része az alsóbb hierarchikus szintekre tartozna, különösen az emberi tőke újratermelésének vonatkozásaiban. Más ügyeknél pedig a tagállami szint az alkalmas. Ha az irány rossz, nem gyorsítani kell, hanem mielőbb áttervezni az útvonalat.

A működési modell megváltoztatása – mint minden kulcsfontosságú társadalmi ügy – politikai döntések révén megy végbe vagy szenved késedelmet. Ez a körülmény azonban nem menti fel a kutatót, az elemzőt a teendők felmutatásának, megfogalmazásának felelőssége alól.

IRODALOM

- BOD P. Á. (2017) Mire képes az állam (és mire nem) az európai peremvidéken? *Köz-gazdaság*, Vol. 12. No. 4. pp. 113–130.
- BOD P. Á. (2023) *Gazdasági fejlődés és tudás. Esszék az üzleti kultúra, értékek, oktatás kapcsolódásairól.* Gondolat, Budapest.
- DI CARLO, D. & SCHMITZ, L. (2023) Europe first? The rise of EU industrial policy promoting and protecting the single market. *Journal of European Public Policy*, Vol. 30. No. 10. pp. 2063–2096. <https://doi.org/10.1080/13501763.2023.2202684>
- DRAGHI, M. (2024) *The Future of European Competitiveness – A Competitiveness Strategy for Europe.* https://commission.europa.eu/document/97e481fd-2dc3-412d-be4c-f152a8232961_en, <https://doi.org/10.2777/888071>
- IMF (2025) Country Report No. 25/251. <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/002/2025/251/article-A001-en.pdf>
- KÖRÖSÉNYI A. szerk. (2015) *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után.* Osiris Kiadó – MTA TK PTI, Budapest.
- KSH (2020) *Külföldi irányítású vállalkozások Magyarországon, 2020.* https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/kulf_irany_vall/2020/index.html [Letöltve: 2022. 04. 07.]
- KSH (2025) *Értéklánchossz és területi koncentrátság a járműiparban.* <https://www.ksh.hu/s/kiserleti-statisztika/kiadvanyok/erteklanchossz-es-teruleti-koncentratsag-a-jarmuiparban> [Letöltve: 2025. 08. 12.]
- MNB (2023) *Fizetési mérleg, 2023. január.* mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/fizetesi-merleg-jelentes/fizetesi-merleg-jelentes-2023-január
- OECD (2024) *Economic Surveys: Hungary 2024.* https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-hungary-2024_795451e5-en [Letöltve: 2024. 08. 28.]
- ORBÁN V. (2010) Napirend előtti felszólalás, 2010. október 18. <https://2010-2014.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/orban-viktor-napirend-elotti-felszolalasa-2010-oktober-18> [Letöltve: 2018. 01. 20.]
- PALÓCZ É. (2024) *Mire költ a magyar állam? Az állami kiadások szerkezetének vizsgálata európai uniós összehasonlításban.* Kopint-Tárki Műhelytanulmányok 57. Kopint-Tárki, Budapest.
- RADÓ P. (2022) *Közoktatás és politika. Magyarország 2010–2022.* Noran Libro, Budapest.

Open Access nyilatkozat: A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)